

G. IVĂNESCU'S CONCEPTION ABOUT THE MIGRATIONS OF THE ROMANIANS DURING THE MIDDLE AGES

ABSTRACT

In many ways a highly original thinker, G. Ivănescu (1912–1987) is the only author who published (1980) a complete history of the Romanian language. Many difficult problems addressed and partially resolved by Ivănescu in this work are related to the early (7th–13th century AD) Romanian migratory phenomena, taking place across the Balkans and in the Carpathian regions of Eastern Europe. Largely building on his mentor's (A. Philippide (1859–1933) ideas, Ivănescu advances the hypothesis that, despite the fact that the three main dialectal entities of the Romanian language (Aromanians and Megleno-Romanians, Istroromanians and Daco-Romanians) have all originated from the early Latin vernacular, and thus without any Slavic influences; what would account for the differences between these dialects are the significant migrations (South-North, East-West, and West-East) that affected the Romanian population during the above quoted centuries.

According to Ivănescu, these displacements started in the 7th century and saw ethnic Romanians successively migrate from the South of the Danube towards the river's Northern regions. Ivănescu argues that as a result of these phenomena, the earliest versions of the Romanian language (spoken around the year 1000) developed as follows: 1) The rhotacistic dialect, which later gave birth to the "Morlacian" (and later, the Istro-Romanian), as well as the Northern-Carpathian and Crișana-Maramureș dialectal forms; 2) The Macedo-Romanian-Megleno-Romanian dialect; 3) The Banat-Crișana-Maramureș-Ardeal dialect; and 4) the Moldova-Muntenia dialect. Romanian migrations taking place North of the Danube decreased in intensity the following centuries. Ivănescu documents and comprehensively comments these migrations, as well as their consequences.

Keywords: *Ivănescu, migrations, Megleno-Romanians, dialectal differentiations, ethnogenesis.*

SINTAXA LUI G. IVĂNESCU: SUGESTII PENTRU O INTERPRETARE NEDOGMATICĂ

RODICA NAGY*

G. Ivănescu a întreprins, dincolo de preocuparea constantă pentru teme complexe de lingvistică generală, de istoria limbii române și de limbă literară, o cercetare asupra sintaxei limbii române, în care se remarcă direcții fundamentale de reflecție și unde se formulează principii de analiză inovativă, adesea ignorate de specialiști. Din aceste motive, publicarea în 2004 a cursului de sintaxă, susținut între 1947 și 1949, constituie o restituire necesară, deși tardivă, a bogăției de idei și de fapte destinate, dacă nu să revoluționeze conceperea gramaticii, cel puțin să confirme actualitatea și profunzimea opiniilor sale, depășind condescendent polemicile istorice dintre școlile lingvistice românești și străine¹.

Metoda nedogmatică, creativă, pe care o utilizează G. Ivănescu în elaborarea teoriilor din acest curs, prin valorificarea unor opinii emise de W. von Humboldt, A. Meillet, K. Bühler, A. Philippide, I. Iordan ș.a., determină o manieră similară de receptare a rezolvărilor propuse prin studiile sale publicate și obligă la o interpretare nerigidă a soluțiilor avansate. De aceea, nu ne propunem să analizăm aici exhaustiv contribuția lui G. Ivănescu la progresul cunoașterii științifice românești și nici nu avem în vedere o analiză critică a opiniilor sale, așa cum am procedat în alte lucrări, ci vom semnală câteva dintre temele abordate de lingvistul ieșean, teme a căror tratare, considerăm noi, se apropie de dezideratul ideal al elaborării unei gramatici, ca știință „cu un obiect de studiu unic și bine țărnut” (Ivănescu 2004: 23), care să vizeze studiul formelor, împreună cu indicarea înțelesului acestor forme.

1. Sintaxa – disciplină integratoare; opțiuni epistemologice

O primă chestiune, din care decurg consecințe notabile în organizarea descrierii sistemului sintactic, o reprezintă modelul integrator după care G. Ivănescu

* Universitatea „Ștefan cel Mare”, Suceava, str. Universității, nr. 13, România.

¹ Se poate constata, printre altele, omiterea surprinzătoare a acestei lucrări din bibliografia ultimei ediții a gramaticii academice, apărute la un an după tipărirea cursului.

considera că trebuie definită sintaxa, în urma examinării critice a principalelor concepții din lingvistica europeană, grupate în școli și curente, al căror centru de interes se schimbă pe măsură ce teoria saussuriană câștigă noi adepți. Ca atare, G. Ivănescu nu se putea sustrage problematicii controversate derivate din luarea în considerare a relației dintre limbă și vorbire, astfel încât la întrebarea dacă sintaxa vizează studiul limbii sau al vorbirii, în lumina departajării celor două aspecte ale limbajului, răspunsul va ține seama de dimensiunea logică, de cea ontologică și de cea lingvistică, sub care este concepută întreaga sa teorie. Definită ca știință a frazei, sintaxa abordează elementul formal al vorbirii (și al limbii), în măsura în care acesta integrează atât nivelul morfologic, cât și o parte a nivelului stilistic (stilistica sintactică sau sintaxa afectivă), iar disciplina dobândește un caracter integrator mai adecvat la natura sincretică a faptului de limbă investigat, situație în care noțiunea de „gramatică” poate cădea în desuetudine. Se înțelege, în acest mod, că, prin asemenea delimitare a obiectului, G. Ivănescu trasează și direcțiile metodologice necesare pentru a răspunde la întrebarea cum ar trebui să se studieze sintaxa, după ce arată cum s-a realizat anterior acest demers investigativ.

O altă idee valoroasă, opinăm noi, promovează G. Ivănescu privitor la unitățile sintactice, al căror pivot îl constituie *fraza*, prin care se vizează „nu numai ceea ce se înțelege, în gramatica română, prin acest termen, adică vorbire alcătuită din mai multe propoziții, ci chiar o singură propoziție, ea nedeosebindu-se prin nimic esențial de fraza care este alcătuită din mai multe propoziții” (Ivănescu 2004: 76). Izvorâtă din convingerea că raportul dintre planul logic și planul lingvistic are numeroase puncte de convergență, această concepție prezumă simultan și necesitatea individualizării planului lingvistic prin opțiunea simbolică pentru renunțarea la termenul de *propoziție*, tributar instrumentarului logicii. De aceea, considerăm că, privită în contextul mai larg al teoriei lui G. Ivănescu, problema frazei ca unitate de bază a sintaxei rezolvă, simplifică și esențializează în avans constituirea unei configurări optime a lanțului discursiv și anticipă, într-o oarecare măsură, cauționarea *emunțului* ca element fundamental în organizarea comunicării verbale, astfel încât orice reproș adus în legătură cu criteriile de delimitare a unităților sintactice devine neîntemeiat. De altfel, atunci când se operează o ierarhizare a unităților sintactice, G. Ivănescu admite, după modelul gramaticilor românești și, mai ales, străine, că se pot identifica propoziții, sintagme (grupuri de cuvinte), cuvinte și echivalente ale frazelor, numite *cuvinte-frază*²: „eu mă găsesc îndreptățit să constat că unitatea care se impune în primul rând este fraza, în care, prin munca de analiză și comparație, sânt distinse cuvintele și grupurile de cuvinte, și că această unitate, dată și firească, trebuie să formeze și punctul de plecare pentru definiția sintaxei” (Ivănescu 2004: 14).

Mergând mai departe, se poate observa că G. Ivănescu operează, deja din 1947–1949, cu distincția fraze teoretice (asertive) / fraze practice (interogative și imperative), ceea ce devansează o întregă literatură ce vizează o abordare

² *Cuvântul-frază* reprezintă fie rezultatul unei elipse, fie un substitut de propoziție.

complementară a fenomenelor comunicaționale, prin luarea în considerare a formelor și valorilor pe care le au actele de vorbire în context: frazele interogative reprezintă judecăți în suspensie, deci nu judecăți propriu-zise, iar frazele volitive, ținând de teoria acțiunilor omenești, au drept finalitate persuasiunea prin discurs.

2. Adecvarea terminologică

Dacă avem în vedere un alt aspect al descrierii sintaxei, remarcăm că, la Sextil Pușcariu (1940: 149), ca și la G. Ivănescu, atât complementul, cât și atributul sunt asimilate clasei largi a *complementelor*, adică sunt completări ale unui substantiv, verb sau adjectiv (Ivănescu 1964: 195), respectiv toate cuvintele care servesc la umplerea golurilor sunt complemente. Se poate sesiza și aici tendința de clarificare și de simplificare terminologică, derivată din certitudinea omului de știință care construiește responsabil o reprezentare a realității obiectului de studiu investigat, prin alegerea unor termeni care să acopere perfect noțiunile derivate din procesul abstractizării, și nu printr-o selecție arbitrară sau impresionistă. De altfel, G. Ivănescu ameliorează și rafinează demersul interpretativ pe măsură ce adâncește reflecția, așa cum se poate observa, de exemplu, în cazul discuției despre complement, când găsește mai adecvată și mai convenabilă operarea cu distincția *determinat–determinant*, o asemenea analiză fiind nu numai gramaticală, ci și logică. Preocupat de precizia terminologică este G. Ivănescu și atunci când identifică noi clase de fraze sau când redenumeste un tip clasicizat deja: de exemplu, se admite că frazele pot fi *de contingență* și *de implicație* ori că inventarul frazelor cu subordonate trebuie să includă și *frazele de variație concomitentă*, sintagmă terminologică mai inspirată, opinăm noi, decât cea în vigoare (*de măsură progresivă*). Chiar dacă asemenea sugestii rămân fără șanse de a rectifica instrumentarul terminologic tradițional, ele atestă sesizarea unor nuanțe fine ale realităților lingvistice, ignorate anterior sau care au fost tratate superficial.

3. Rafinarea analizei prin circumscrierea limbii române cadrului romanic

Deși raportarea situațiilor supuse investigației la contextul mai larg al limbilor romanice reprezintă o habitudine la G. Ivănescu, am ales să ilustrăm un singur caz, ce confirmă responsabilitatea omului de știință care concepe neizolat teoria sintactică sincronică a unei limbi.

Ipoteza irelevanței ordinii determinat/determinant în clasificarea limbilor a fost sesizată încă din cursul lui Ferdinand de Saussure, care considera că „un procedeu lingvistic nu este determinat, în mod necesar, de cauze psihice” (Saussure 1998: 230) și că ordinea determinat/determinant se poate datora unui hazard morfologic și fonetic. La fel crede și Eugeniu Coșeriu, care apreciază că limba istorică, în calitate de „logos semantic”, nu poate fi redusă la logicitate și că poziția determinanților față de determinați variază de la antepunere la postpunere (cu topică

liberă sau fixă) în funcție de limbile istorice, singura proprietate generală fiind existența determinantilor și dependența lor față de determinați (Coșeriu 2004: 240–241) – proprietate universală incompatibilă cu clasa parametrilor tipologici.

În legătură cu ipoteza ca ordinea determinat/determinant și, prin analogie, ordinea subiect/predicat să constituie un principiu tipologic, opiniile lingviștilor se manifestă în două direcții: există tendința de a clasifica limbile în funcție de ordinea determinat/determinant și teza contrară, conform căreia ordinea în discuție nu este pertinentă, deci nu constituie un parametru tipologic. Prima direcție, prezentă în lucrări străine și românești, se bazează pe stabilirea paralelismului dintre logic și lingvistic (propriu gramaticilor tradiționale), în sensul că există o ordine naturală a gândurilor care se reflectă în ordinea cuvintelor. L. Tesnière (1959: 33) vorbește, în același sens, despre limbi „moderat centrifuge” (limbile romanice) și „moderat centripete” (limbile germanice și slave). În lingvistica românească se înregistrează interpretări similare: G. Ivănescu apreciază că topica este un principiu clasificator al limbilor prin cele două realizări – regresivă și progresivă (Ivănescu 1965: 31–38). Limbile romanice au o topică progresivă, determinat – determinant, care nu favorizează formarea compuselor și a derivatelor cu prefixe, iar limbile germanice și slave posedă o topică regresivă, determinat–determinat (prezentă și în latină și în greaca veche). Pornind de la două „universalii lingvistice absolute” – ordinea elementelor din planul expresiei și existența unor elemente determinate și a altor elemente determinante –, D. Copceag admite, ca și G. Ivănescu, că „între ordinea ideilor și a cuvintelor există nu numai un paralelism, ci o totală identitate, căci cuvintele sânt ele înseși idei, asociate cu secvențe sonore” (Copceag 1998: 79). Această premisă permite împărțirea limbilor investigate în două categorii: limbile care coboară de la general la particular, de la abstract la concret, de la concept la calitate, de la gen la speță – limbile romanice (rom. *floarea roșie*, it. *il fiore rosso*, fr. *la fleur rouge*) și limbile care se ridică de la particular la general, de la concret la abstract, de la speță la gen – limbile germanice și slave (germ. *das weisse Hemd*). Primul tip reunește limbile deductive, care divid și în care predomină o viziune substanțializată, al doilea – limbile inductive, care clasifică, având o viziune calitativă. În ceea ce ne privește, credem că opinia lui D. Copceag, deși pleacă de la aceleași premise ca și G. Ivănescu, este mai inspirată în adecvarea categoriilor (deductiv–inductiv), dar că ordinea determinat – determinant, susceptibilă de a reprezenta un criteriu tipologic (relativizând totuși identitatea logic–lingvistic), nu trebuie raportată exclusiv la sintagmele substantiv–adjectiv, ci trebuie avute în vedere și alte realizări ale determinaților/determinanților.

4. Necesitatea gramaticii (sintaxei) cognitive

Natura operațiilor cognitive proprii limbii, obiect al gramaticii cognitive, constituie pentru G. Ivănescu una dintre temele favorite, ilustrate prin apelul constant la implicațiile logicului și semanticului în conceperea teoriei sintactice.

Așa cum lingviștii cognitiști cercetează în discurs elementele de contact cu experiența lumii, care sunt semantica nominală, actanțialitatea, mărcile spațio-temporale și personale, postulând noi structurări și dând sens discursurilor în același mod în care se structurează și se dă viață anturajului sociocultural, tot așa considera și G. Ivănescu că există o veritabilă corespondență între sintaxă și conținuturile spațio-temporale, „spusul” fiind întotdeauna legat de „făcut”, iar vorbirea, de practică. În acest sens se poate ilustra, de exemplu, modul în care la Ivănescu sunt examinate funcțiile temporale: acestea se manifestă la nivelul descrierii și la nivelul povestirii, depistând acțiuni unice, iterative, eterne, instante etc. Dar expresia lingvistică a noțiunii temporale antrenează, uneori, și prezența adverbilor care potențează, nuanțează sau dezambiguizează valorile temporale: de exemplu, în cazul exprimării unei acțiuni iterative trecute, prin intermediul perfectului compus sau al mai mult ca perfectului, este necesară prezența adverbilor (*ori*) de câte ori, *mereu* (*L-a ajutat mereu*), spre deosebire de cazul exprimării unei acțiuni iterative prezente, fără ajutorul vreunui adverb (*Când scap de celelalte îndatoriri, mă întorc la treburile mele*); apoi, o acțiune instantă (pe punctul de a începe) exprimată prin forma temporală de prezent, are sens de viitor, precizat, câteodată, de adverbele *acuși*, *iaca* (putem adăuga și *imediat*): *acuși te-ajung, iaca mă sui* (Ivănescu 2004: 163–188). Credem că o astfel de analiză a cadrelor în care funcționează o serie de constrângeri și de libertăți în combinarea mărcilor temporale, anaforice și deictice în comunicare ar putea extinde viziunea asupra structurării sintactice a limbii.

5. Concluzie

Cele câteva idei ale teoriei sintactice ivănesciene relevate mai sus ne-au reținut atenția în măsura în care *spun altceva și altfel* în comparație cu alte lucrări de sintaxă despre faptele de limbă investigate, care se exemplifică (în *Curs*, dar și în celelalte studii) prin numeroase texte excerptate din literatura română, edificând astfel un model de corpus lingvistic; chiar dacă uneori nu are dreptate sau alteori chiar greșește în evaluarea unor ipoteze, vom putea lesne aplica principiul sugerat de însuși G. Ivănescu, după care, *firește, corectarea este de făcut numai formulărilor (sau definițiilor, cum spune el), nu și gândirii aflate la baza lor*.

BIBLIOGRAFIE

- Copceag 1998 = D. Copceag, *Tipologia limbilor romanice (în opoziție cu limbile germanice și slave) și alte studii lingvistice*, Cluj, Editura Clusium.
- Coșeriu 2004 = Eugeniu Coșeriu, *Teoria limbajului și lingvistica generală. Cinci studii*, București, Editura Enciclopedică.
- Ivănescu 1963 = G. Ivănescu, *Gramatica și logica* (I), în „Analele Universității din Timișoara”, I, p. 255–267.

- Ivănescu 1964 = G. Ivănescu, *Gramatica și logica* (II), în „Analele Universității din Timișoara”, II, p. 193–219.
- Ivănescu 1965 = G. Ivănescu, *Formarea cuvintelor în limba română*, în „Limba română”, XIV, p. 31–38.
- Ivănescu 2000 = G. Ivănescu, *Istoria limbii române*, Iași, Editura Junimea.
- Ivănescu 2004 = G. Ivănescu, *Curs de sintaxa limbii române moderne*, editat, adnotat și prefațat de Oana Popârda, Iași, Editura Junimea.
- Pușcariu 1940 = Sextil Pușcariu, *Limba română*, vol. I, *Privire generală*, București, Fundația pentru Literatură și Artă.
- Saussure 1998 = Ferdinand de Saussure, *Curs de lingvistică generală*, traducere și cuvânt-înainte de Irina Izverna Tarabac, Iași, Editura Polirom.
- Tesnière 1959 = Lucien Tesnière, *Eléments de syntaxe structurale*, Paris, Klincksieck.

**G. IVĂNESCU'S SYNTAX:
SUGGESTIONS FOR CREATIVE INTERPRETATION**

ABSTRACT

The publication of the syntax course represents a necessary, yet tardy restitution of ideas and facts that intend to confirm the actuality and profoundness of G. Ivănescu's opinions. The creative method used by G. Ivănescu imposes a similar manner for comprehending suggestions and requires a non-rigid interpretation of advanced solutions. The article intends to present some valuable proposals of the course he taught between 1947 and 1949 and also from other Ivănescu's works.

Keywords: *syntax, sentence, utterance, complement, word order.*

**DESPRE STIL ȘI STILISTICĂ
LA G. IVĂNESCU ȘI DUMITRU IRIMIA**

RUXANDRA NECHIFOR*

1. Stilistică și stil

Ne propunem, în lucrarea de față, să evidențiem principalele concepte privind stilul și stilistica prezente în opera lui G. Ivănescu și, respectiv, Dumitru Irimia.

Stilistica, „știința stilurilor limbii”, este o ramură „înapoiată” a lingvisticii (Ivănescu 1956: 153), al cărei obiect de studiu variază în timp: de la limba operelor literare în Antichitate, la expresiile afective ale limbajului obișnuit, la Bally, la concepția limbii ca artă, după Vossler și Spitzer. Bun cunoscător al istoriei stilisticii, Ivănescu pare să dea dreptate lingviștilor sovietici de după 1950, potrivit cărora stilistica „nu poate neglija studiul limbii operelor literare, și anume studiul utilizării artistice a limbii” (*ibidem*). Îndepărtarea stilisticii lingvistice promovate de Bally (cu interes pentru „expresiile afective ale limbajului obișnuit”) de stilistica estetică, literară, din Antichitate (preocupată de stil și de „ceea ce este artă în limbă”) este considerată anormală, căci premisa de la care pornea era „împotriva realităților”: „limbajul obișnuit se supunea regulilor artei”. Or, regulilor artei li se supune explicit limbajul din operele literare. Prin urmare, și lingvistul, și criticul literar vor avea în vedere studiul operelor literare. Este meritul lingvisticii sovietice de după 1950 de a reorienta interesul către limba literaturii artistice, ceea ce va duce, în timp, prin contribuții din ce în ce mai însemnate din partea cercetătorilor, la emanciparea acestei discipline de sub tutela lingvisticii și la conturarea ei ca disciplină autonomă, cu obiect și metode proprii. Noua stilistică, descrisă în studiile lui Vinogradov, Levin, Tomașevski, se întemeiază pe o concepție „fermă și completă despre limbă” (*ibidem*: 154), deși ideile lor au fost formulate anterior de către lingviști din Occident. De la această nouă stilistică desprinsă dintr-o epistemologie și în acord cu vederea generală a epocii, căci apare „conform nevoilor epocii noastre” (Ivănescu 1956: 154), pleacă lingvistul ieșean, precum și de la stilistica europeană veche, a lui Aristotel, de exemplu, sau de la cea clasică. Și

* Liceul „Vasile Alecsandri”, Iași, str. Costache Negri, nr. 50, România.